

Ik beperk me in wat nu volgt tot de ontwikkelingen op het kerkelijk terrein. Daarbij geef ik aandacht aan twee sterke en aan twee minder sterke terreinen.

- 1. Theologie. De eerste tien jaren na de Vereniging waren topjaren voor de productie van gereformeerde standaardwerken. Kuyper gaf in de jaren 1892-1895 in *De Heraut* zijn wekelijkse verklaring van de Heidelbergse Catechismus, achteraf gebundeld in *E Voto*. Hij opende daarmee een directe lijn naar alle pastorieën en oefende veel invloed uit op de catechismuspreken van de predikanten. In 1894 en 1895 verscheen zijn *Encyclopaedie der heilige godgeleerdheid*, een fundamenteel en origineel program voor de gereformeerde theologie. In de jaren 1895-1901 volgden in *De Heraut* artikelen over 'de gemeene gratie', waarin Kuyper een compleet cultuurprogram ontvouwde.

Van de kant van Herman Bavinck verschenen in diezelfde jaren de vier delen van zijn *Gereformeerde Dogmatiek*, respectievelijk in 1895, 1897, 1898 en 1901 en verder in 1897 zijn *Beginnelsen der psychologie*. Nog afgezien van alle kleinere publikaties van Kuyper en Bavinck en van alle geschriften van de hand van andere gereformeerde theologen, was met deze productie van de twee grote dogmatici een oeuvre op tafel gelegd, dat voor vele jaren stof tot studie en bezinning gaf.

In het tweede decennium na 1892 kwamen daar van Kuyper nog bij: de *Dictaten Dogmatiek*, in vijf delen, buiten zijn verantwoordelijkheid maar wel met zijn medeweten vanaf 1902 uitgegeven. Verder de artikelen *Pro Rege*, uit de jaren 1907-1911, in boekvorm verschenen in drie delen in 1911, en het boek *Onze eeredienst*, eveneens in 1911 verschenen.

Voeg hierbij nog de editie van de Statenbijbel in 1895, van de gereformeerde liturgische geschriften in 1898, samen met Bavinck en Rutgers, en van de drie formulieren van enigheid in 1907, en het is duidelijk, dat vooral Kuyper en Bavinck binnen twintig jaar aan de Gereformeerde Kerken een complete theologie leverden, die samen met standaard-edities van Bijbel en kerkboek voor kansel en huisgezin in alle behoeften voorzag.²⁶

Ontegenzeggelijk kreeg de gereformeerde theologie daarmee in korte tijd een ongewoon groot aantal nieuwe impulsen. Karakteristiek waren hier beginselvastheid, scherpe afbakening, confessionele en historische verankering en moderne gerichtheid 'in rapport met de tijd'. Er heerste bovendien een geest van

26. *De Vrije Kerk* 21 (1895) 546. De tekst van de drie formulieren, in 1907 bezorgd onder toezicht van Rutgers en in veel kerkboeken steeds herdrukt, week maar weinig af van die Kuyper in 1883 had bezorgd.